

Undersøgelser og kortlægning af Københavns undergrund.

Af bygningsinspektør, arkitekt *P. Bredal Christensen*.

Gennem det daglige arbejde kommer bygningstilsynet på mange områder i nær kontakt med bygge-riets vanskeligheder. Der opnås derfor en del erfaringer, som kan have alm. interesse, og det er naturligt at delagtiggøre de byggende i denne viden.

Et meget betydningsfuldt område er byggegrundens jordbundsforhold, og kendskabet til Københavns undergrund må følgelig være af interesse for de byggende. Der skal derfor i korte træk fremføres nogle orienterende bemærkninger om dette spørgsmål.

Indledningen til registreringen af det i den efterfølgende artikel omhandlede materiale fremkom nærmest ved en tilfældighed i året 1946, idet en arkitekt havde anmodet om bundeftersyn for to villaer, der skulle opføres ved siden af hinanden. Jordbundsforholdene for den ene bygning var tilfredsstillende, hvorimod udgravningen for den anden viste tilstedeværelsen af en gammel mosedannelse.

Medens jeg besøgte grunden, erindrede jeg, at jeg mange år tidligere på en inspektionstur i det samme kvarter havde set en bygning med slemme sætningsrevner. Jeg så mig derfor om og fik øje på den nævnte bygning lige på den anden side af vejen.

Det var denne hændelse, der gav anledning til mit arbejde med i videst muligt omfang at indsamle og nedfælde oplysninger vedrørende Københavns undergrund.

Ved første øjekast så løsningen af opgaven nærmest håbløs ud, men jeg prøvede dog på at finde frem til en farbar måde at gribe sagen an på. Det mest overskuelige ville nok være at indføre de tilvejebragte oplysninger på et kort og supplere dette hver gang nye geologiske eller topografiske særegenheder i jordlagene kom for dagens lys og eventuelt yderligere understrege disse med en kort notits.

Dette kort forelægges hermed. *)

Spørgsmålet om, hvor langt tilbage i den geologiske tid, det vil være nødvendigt at føre undersøgelserne, må afhænge af de stedlige forhold.

Hvor man træffer på kalk- og kridtformationer, må kridttiden blive det naturlige udgangspunkt; men

glacialtidens (istidens) aflejringer er dog langt de hyppigste forekomster, man kommer i berøring med, og som derfor har krav på stor interesse.

I slutningen af den sen-glaciale tid c. 7000 år før vor tidsregning, svarende til den ældste stenalder, skete der en betydelig landhævning, som satte Sjælland i landfast forbindelse med Sverrig omtrent ud for København og Malmø, hvorfor perioden benævnes fastlandstiden. For plante- og dyrevandringen blev denne landforbindelse af meget stor betydning.

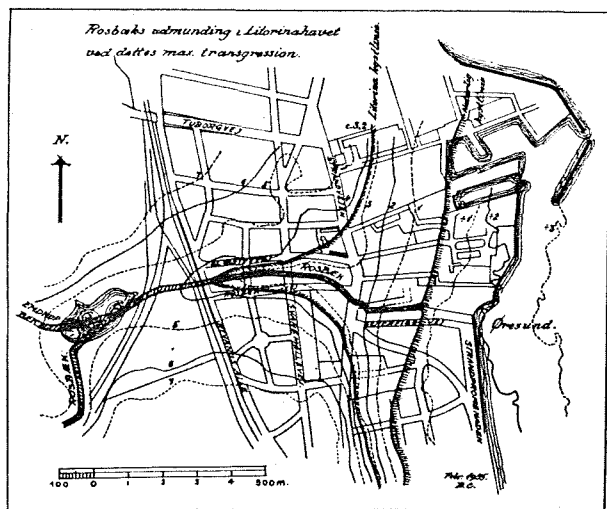
Efter fastlandstiden, c. 5500 år før vor tidsregning, indtrådte den såkaldte litorinasenkning (stenaldersenkningen), som afsluttedes c. 3500 år senere, altså i den yngre stenalder. Navnet hidrører fra den lille strandsnegl *Litorina Litoria*, som var meget almindelig i denne periode. Dette tidsafsnit var karakteristisk ved betydelige niveauforandringer, således blev Øresund, der før var en fjord, der åbnede sig mod nord, dannet i denne periode ved forbindelse med Østersøen.

Litorinatiden synes at have strakt sig over i hvert fald fire landsæknings- og hævningsperioder, og ved den sidste af disse nåede havet sandsynligvis op til den oprindelige (inden påføring af opfyldningslagene) c. 3,2 m terrænkurve ved København, medens den laveste vandstand i perioden må have ligget omkring kote $\div 2$. Det kan tilføjes, at terrænosillationerne (terrænsvingningerne) nord på i landet var betydeligt større; ved Skagen helt op til 13-14 m.

Da det ved flere lejligheder har vist sig nyttigt at kende forløbet af den omtalte 3,2 m højdekurve, er den indtegnet på omstående kort.

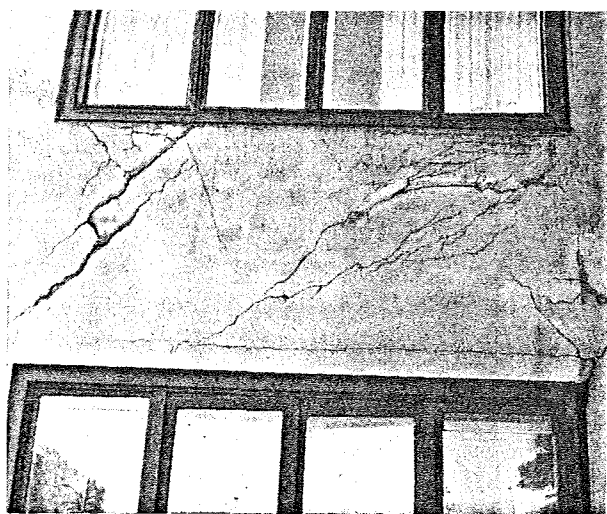
Den praktiske betydning vil formentlig fremgå af følgende to eksempler.

På et grundareal i den ydre del af København, c. 500 m fra den nuværende kystlinie, blev der i trediveerne opført en boligbebyggelse. Da bundforholdene var dårlige, blev der funderet på piller. I bygningens første leveår skete der tilsyneladende ikke noget af betydning, men efterhånden viste der sig flere og flere sætningsrevner i facaderne. Ved et enkelt hjørne blev sætningerne så store, at man fandt det tilrådeligt at tilkalde teknisk bistand. Jordbundens beskaffenhed og funderingen blev derefter undersøgt, og man så nu, at fundamentpillerne tildels bredte sig over en for lille flade, fordi man ikke havde kendt de dybere-

Bygningen med revnede facader er angivet med sort. Skitsen angiver den nutidige, naturlige kystlinie og de uden for denne opfyldte arealer. Desuden er kystlinien angivet, som den antagelig havde sit forløb, da Litorinahavet nåede sin maksimale transgression på det sted, hvor Rosbæk havde sit udløb i havet.

liggende, blødere jordlag, og derfor overbelastede jordbunden. Det blev derfor besluttet at udføre fundamentforstærkninger med megapæle i det omfang, der skønnedes absolut nødvendigt, idet man dog også foretog undersøgelser, hvor sætningerne i bygningen var mindre fremtrædende. Fyldlagets betydelige tykkelse og et 80–100 cm tykt tørvelag tydede på, at der før i tiden havde eksisteret en sænkning i terrænet på dette sted, og da Rosbæk i historisk tid passerede

Udsnit af facade med sætningsrevner, der er fremkommet på grund af jordbundens svigtende bæreevne.

den omhandlede grund i c. 50–60 m afstand, var en vis forbindelse mellem de to forhold sandsynlig.

Ved undersøgelse af de oprindelige terrænkurver kunne man se, at der var en ret stor dalsænkning langs Rosbækkens løb, og indtegnning af den litorinære kystlinie i 3,2 m kurven viste tydeligt, at der havde været et sumpet delta ved bækkens udløb, og analyse foretaget af Danmarks geologiske undersøgelser viser, at tørvelagene øjensynlig stammer fra 1. halvdel af egeblandingsskovtiden (ældre stenalder ca. 3500–3000 år f.kr.).

Den fornævnte bygning ligger i dette delta, men det vidste man ikke, da huset blev bygget.

I året 1959 påbegyndte man opførelsen af en villa ved Rosbæksvej, men man var nu kendt med tilstedeværelsen af den under overfladen skjulte sænkning i terrænet og kunne derfor straks træffe de nødvendige foranstaltninger til en forsvarlig fundering.

Efter litorinatiden trak havet sig tilbage til den kystlinie, vi kender fra historisk tid. Den betegnes ofte som den oprindelige. Også denne kystlinie er indtegnet og giver dermed et billede af, i hvor stor udstrækning byens areal nu er udvidet ved opfyldning af tidligere havområder.

Da litorinahavet nåede sin ovenfor omtalte max. transgression (hævning), blev københavnsområdet delt af et smalt stræde, der fra Øresund havde sit forløb gennem »Søernes Dal« (Sortedamssøens, Pebblingesøens og Sct. Jørgens søs bassiner) og stod i forbindelse med Kalvebod Strand.

Når det har været muligt nogenlunde at indtegne den højest beliggende samt den naturlige nutidige kystlinie, skyldes det for det første general H. U. Ramsings omhyggelige angivelse af de oprindelige terrænkoter for Københavns område, som findes angivet på kortblade i hans værk om »Københavns historie«, og som nu er indtegnet i sammenhæng på omstående kort, og for det andet dr. phil. J. Troels-Schmidt, der i meddelelser fra dansk geologisk forening 1936–40, i afhandling af 7/12–39 vedrørende »Stenalderpladser og strandlinier på Amager« ved hjælp af pollenanalytiske og arkæologiske undersøgelser har kunnet fastlægge fire ret stationære strandlinier i litorinatiden, nemlig ved kote $\div 2$, $+1$, $+2,25$ og $+3,2$. Ved fastlæggelsen af strandlinierne har de fremdragede bopladser og fundene af flintredskaber haft en afgørende betydning, også med hensyn til aldersbestemmelserne.

Sammenholdt med disse oplysninger vil det fremgå, at Refshaleholmen, Plantholm (Mågeøen), Bre-

merholm, Strandholm (Slotsholmen) og alle de øvrige småholme mellem Sjælland og Amager var dækket af en ubrudt vandflade, der adskilte københavnsarealet fra Amager ved et c. 3 km bredt sund, da havets højeste vandstand var indtrådt, hvorimod disse holme ved den laveste vandstand har været hævet over vandoverfladen og stået i landfast forbindelse dels med Amager dels med Sjælland.

Menneskene slog sig tidligt ned ved København, og niveauforandringerne havde naturlig indflydelse på bopladsernes skiftende placering i forhold til kystlinierne. Foruden adskillige bopladser på Amager kendes der også en boplads i Frihavnen ved Langeliniemolen, ved Nytorv og under Rådhushallen fra ertebølletiden 5000–4000 år f. kr. og en boplads ved Livjærggade fra den yngre stenalder c. 2500 år f. kr. Disse bopladser, der må have ligget bekvemt for jagt og fiskeri, er det ældste, man kender til samfundsdannelser på dette sted.

Hvornår det første tilløb til en by er sket, kan man næppe fastslå med sikkerhed, men den norske professor P. A. Munch har dog formodet, at den i Egils saga år 876 omtalte markedsplads Haløre var begyndelsen, og han anså det for sandsynligt, at byen allerede år 800 var kendt i Norden som handelsplads med boliger, pakhuse, boder m.m.

I Saxo's kroniker omtales byen – dog uden navneangivelse – som eksisterende år 1026, men år 1043 er den betegnet med navnet Hafn.

Saxo omtaler først Absalons tilstedeværelse i Hafn år 1167, da han på Strandholm påbegyndte opførelsen af borgen, som var færdigbygget år 1171. Han anlagde også volde med palisadeværker og grave omkring byen. Disse arbejder menes dog først påbegyndt efter år 1176.

Gennem Søernes Dal havde Serreslev Bæk sit forløb og forenedes med Gjeve Aa lidt syd for Gyldenløvesgade, hvorfra strømmene flød ud i Kalvebod Strand. Gjeve Aa havde sit udspring på Bispeengen (Gjeveholmen); den havde et forholdsvis stærkt fald mod byen, ligesom den var ret vandførende. Man ændrede derfor dens løb ved at udgrave Ladegaardsaaen og lede vandet til et reservoir, der ved udførelsen af fornødne dæmningsarbejder indrettedes øst for Gyldenløvesgade, og som man kaldte Peblingedammen.

Det opsamlede vand blev herfra gennem en kanal ledet dels til voldgravene, dels til en mølledam, der strakte sig fra Studiestræde til Vestergade parallelt med Larsbjørnsstræde i en afstand herfra på c. 30 m.

Fra mølledammens sydlige ende udgik to kanaler, der ledte bagvandet for to vandmøller ud i havet.

Den østligste kanal hed Østergrav og den sydligste Skt. Clementskanal.

Kanalerne blev nedlagt år 1368, men mølledammen synes først opfyldt i begyndelsen af år 1512. Senere udførtes en kanal fra voldgraven til Vandkunsten parallelt med kysten, hvor nu Longangsstræde ligger. Ved det vestlige hjørne af Kattesundet og Frederiksberggade lå byens gadekær.

Umiddelbart øst for mølledammen var der flere lergrave, hvis udstrækning er blevet lokaliseret.

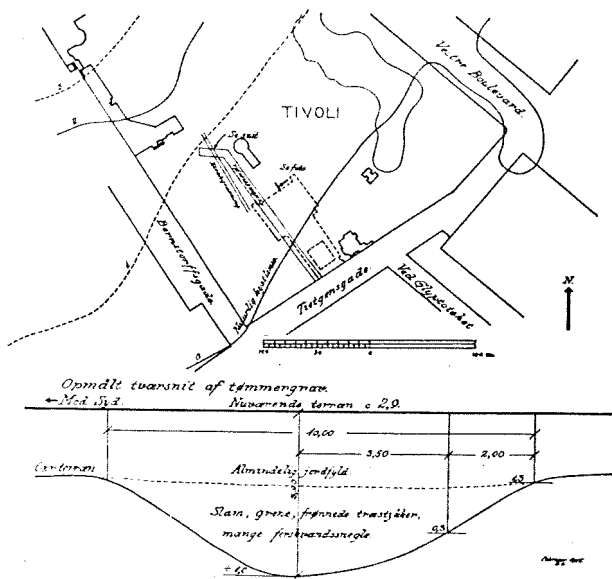
Dybden varierede fra ca. 1,4–1,9 m, idet der dog enkelte steder var udgravet til en dybde af ca. 3,4 m, hvor man traf på anvendeligt sand. Leret har oprindeligt været anvendt til tætning af væggene i de gamle træhuse i byen. Anvendelsen af teglsten til bygninger kendes først i byen fra Absalons tid. Desuden var der byens rende i den indre by. Denne rende, som havde ca. 8 m bredde og 1,9 m dybde, var hovedledningen i et åbent afvandingssystem, der modtog tilløb fra flere sekundære kanaler. Krystalgades oprindelige navn Skidenstræde skyldes tildels byens rende, der bl. a. fulgte denne gade.

Langs Sortedamssøens nordlige bred indrettedes senere de såkaldte Blegedamme, som blev anvendt til blegning af hørlerred og lignende hvidevarer, og endelig var der fiskedammene mellem Fiskedamsgade og Strandboulevarden.

Københavns terræn er gennem tiderne ændret ved opfyldning med husaffald, skarn og bygningsrester bl. a. fra de store brande i årene 1728, 1795 og 1807, hvor ruinerne ikke blev fjernet, men jævnet ud for at give plads for nye huse. Fyldlagene er flere steder op til 4–5 m i tykkelse, og store opfyldninger ud i havet har helt forandret kystens konturer og udslettet de synlige spor af de omliggende holme.

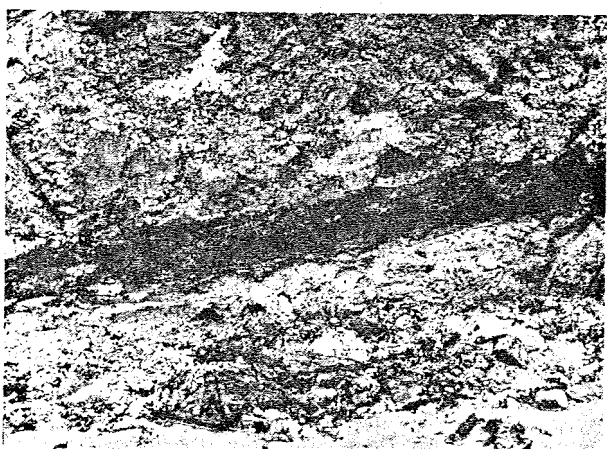
Byterrænets oprindelige overflade er således i stor udstrækning blevet dækket, og en mængde småøer, åløb, mosearealer, enge, kanaler og lignende ligger derfor skjult under overfladen, som under en kappe. Man bør derfor glæde sig over, at mænd som f. eks. L. Both, H. N. Rosenkjær og H. U. Ramsing har gjort et stort og fortjenstfuldt arbejde ved at belyse mange af disse forhold geologisk og topografisk. Deres undersøgelser har for en stor del været en brydning som granskning af gamle dokumenter, som desuden blev fulgt op af talrige opmålingsarbejder, omhyggeligt beskrevet i alle enkeltheder.

Også flere ældre terrænkort indeholder interessante enkeltheder om jordbundsforholdene. Dertil kommer desuden et stort antal personlige iagttagelser af byggegrunde og rendegravninger m. m. Jeg kan således nævne, at jeg i begyndelsen af 1955, da udgravningen og støbearbejderne for den nye koncertsal i Ti-

På skitsen ses, hvor kystengen er fotograferet. Desuden ses den kloakgravning, der gjorde det muligt at opmåle profilet af den for længst sløjfede tømmergrav.

voli var i fuld gang, fik lejlighed til at konstatere, at de gamle kystlinier og kystengen virkelig var, hvor de efter foreliggende kortangivelser skulle findes, ligesom det oprindelige terræns koter var rigtigt angivet. En lille del af kystengens tværsnit beliggende i kote c. 0,5 blev fotograferet, og en prøve af aflejringen blev sendt til Danmarks geologiske undersøgelser, der venligst underkastede den en pollenanalyse. Af denne fremgik, at der var c. 20 stk. pollen af pil, birk, fyr, gran, el, bøg og hassel og c. 60 stk.

Den gamle kysteng, der viser sig som en ca. 20 cm bred, mørk stribe under opfyldslagene, hviler på let sandet, gråt moræneler.

pollen af korn, græs, star, gåsefod, vejbred, lyng samt forskellige korsblomstrede kurveblomster og ærteblomster. Desuden var der pollen af havgræs, foruden foraminiferer, (fællesbetegnelse for næsten mikroskopiske snegle og andre skaldyrformer) blåmuslinger, hjertemuslinger og bryozoaer, (små mosdyr, der lever i kolonier. De danner hovedbestanddelen af den såkaldte limsten, som forekommer flere steder, men vel nok er mest kendt fra Stevns Klint).

Engaflejringsens alder blev anslået til c. 2-300 år, hvilket synes i god overensstemmelse med følgende oplysninger:

I året 1760 blev der under oberst Geddes ledelse syd for Tietgensgade opfyldt et areal ud i Kalvebod Strand til oplagring af tømmer, og samtidig udførte man en tømmergrav omtrent i hele Tietgensgades længde med en bredde på ca. 22,7 m netop der, hvor gaden nu ligger. Denne grav havde en c. 10 m bred sidekanal, der førte ind på Tivolis areal. Det lykkedes at opmåle denne kanals tværsnit, da den ved udførelsen af en kloakgravning blev gennemskåret, og samtidig kunne den oprindelige terrænhøjde her fastslås.

Såvel Absalons vold, som de senere middelalderlige fæstningsværker fulgte omtrent den samme linie fra stranden ved Løngangsstræde langs Vestervoldgade, derfra langs Nørrevoldgade til Nørregade, hvor de bøjede af og skar Sct. Gertrudsstræde og Aabenraa for derefter at fortsætte ad Gothersgade for omtrent ud for Borgergade påny at skifte retning mod Kongens Nytorvs vestside og slutte ved Vingårdsstræde, hvor de nåede stranden.

Senere blev fæstningsvoldene forsynet med tårne; således nævnes byens tårn i biskoppens jordbog af 1377. Jordbogen over stadens ejendomme fra 1496 omtaler større ombygninger og moderniseringer, men også efter den tid arbejdes der på befæstningen i en lang årrække.

Fra Frederik I's dage findes i Københavns vedtægtsbog optegnelser vedrørende befæstningerne fra årene 1523 til 1529. Løvetårn nævnes således 1528 og Jarmerstårn året efter. Kongen gennemførte i øvrigt den endelige opdæmning af søerne i Søernes Dal, der dengang betragtedes som byens bedste eng.

En fuldstændig omlægning af forsvarsanlæggene fandt sted under Christian IV's regering efter 1606, idet de ældre anlæg blev sløjfet, og nye volde med fremskudte bastioner og voldgrave gennemførtes. Kongen blev dog ikke stående herved, men lod allerede i året 1625 planlægge et udvidet fæstningsværk med Kastellet som hovedhjørnesten, hvorfra de nye volde med bastioner, ravcliner og voldgrave, der fik

betydelig større bredde og dybde end de gamle, blev fort i en stram kurve til Jarmerstårn og derfra til kysten.

I året 1617 oprettede Christian d. 4 kontrakt med ingeniør Johan Sem om udarbejdelsen af planer til et projekt for det fremtidige Christianshavn, og arbejderne blev iværksat allerede året efter. Det for projektet udpegede sted gav sig kun til kende ved den nordlige del af Refshaleholmen, hvis højeste punkt kun var hævet 1 m over havoverfladen, og et par enkelte andre flade småholme, medens den øvrige del af den fremtidige bydels grundareal var dækket med henved 1 m vand, enkelte steder vistnok endnu mere.

Mange af byggegrundene måtte derfor afsættes med stokke fra både. Christianshavn skulle naturligvis omgives med fæstningsværker, hvorfor der i de følgende år blev udarbejdet flere udkast til løsning af dette spørgsmål. Det synes som om et endeligt projekt først forelå omkring 1647–1649, men hvornår, og i hvor stor udstrækning, det blev gennemført, er vanskeligt at afgøre med sikkerhed. Jeg har dog anset det for rigtigst at angive fæstningsgravene, som de muligvis har været udført.

Først efter 1682 førtes de stadig eksisterende voldanlæg i en stor bue uden om Christianshavn. Endnu en del år forbedredes befæstningsanlæggene og blev holdt vedlige, indtil man året 1856, da København havde mistet betydningen som fæstning, begyndte at sløjfe fæstningsværkerne. År 1900 var der næsten kun de levn tilbage, som findes i dag i Tivoli, Ørstedsparken, Botanisk Have, Østre Anlæg, Kastellet og Christianshavns Volde.

Forsvaret indskrænkede sig ikke kun til voldene omkring byen, men søerne indgik som et ydre forsvarsbælte med Vartov som et støttepunkt, beliggende ved Sortedamssøens østlige ende, omgivet med volde og fæstningsgrave, der stod i forbindelse med et system af bastioner og grave, som strakte sig til Øresundskysten. Sydvest for Peblingsøen lå Ladegaarden på et befæstet areal med grave, der vest for Sct. Jørgenssø var forbundet med den såkaldte Rosenå og andre kanaler og bastioner, som begrænsede Dronningens Enghave.

Ved Nørrebrogade opførte Christian IV Ravnsborg Skansen, der dog aldrig blev færdigbygget.

Rosenborg blev opført år 1610–24 og var oprindeligt helt omgivet med voldgrave, da slottet dengang endnu lå uden for byens skærmende fæstningsværker.

På Frederiksstadens område opførtes lystslottet Sofie Amalienborg omkring år 1673, det var omgivet med en c. 20 m bred kanal, der gik midt gennem Skt. Annæ Plads, langs Bredgade til Esplanaden og

herfra vinkelret på Ny Toldbodgade, som den fulgte tilbage til Skt. Annæ Plads.

I året 1689 nedbrændte slottet. Senere blev slotsområdet i en årrække anvendt som eksercerplads.

Under et areal, der strækker sig over Vibekegade, Klædebo Parkalle, Rønnegade, Teglværksgade, Aldersrogade og Oliemøllegade, ligger en tidligere, men forlængst opfyldt lergrav, hvis dybde under terræn har været omkring 4 m. På ældre kort ses ved Føgedmarken og Jagtvej en grusgrav, der blev begyndt udgravet i året 1854, derefter fortsattes med ny gravning år 1856, og endelig i året 1879 en gravning, der forbandt de to tidligere grusgrave. Gravens dybder varierede mellem c. 3 m og c. 5,5 m under terræn.

Omkring året 1693 var der på »De gamles by« arealer ved Møllegade og hen under en del af Guldbergsgade en stor grusgrav, som havde en dybde på henved 4–5 m under terræn.

Ved Gustav Bangsgade og tværs over P. Knudsensgade havde Frederiksholms teglværk et c. 16 m dybt kalkbrud, hvoraf c. halvdelen findes endnu som en sø i et lille anlæg. I det samme område var der flere andre kalkbrud, men kun et enkelt af dem er det hidtil lykkedes mig at lokalisere.

På ethvert københavnskort kan man se alle nuværende småsøer og mosehuller tillige med en del åløb og kanaler, der ofte er omgivet med parkanlæg eller grønne arealer, anlagt på de tilstødende gamle mose- eller engdrag. Der er dog også mange steder, hvor søer og vandløb er skjult under opfyldslag og derfor kan blive en både ubehagelig og dyr overraskelse at støde på, hvis en projekteret bygning skal ligge netop et sådant sted. Disse forhold er derfor i så vid udstrækning som muligt søgt klarlagt og registreret, og tidligere iagttagelser har her været til stor støtte, f. eks. skrev H. N. Rosenkjær »Fra det underjordiske København« år 1906, at han ved undersøgelse på hjørnet af Gothersgade og St. Kongensgade fandt overfladen af moræneler i kote + 1 og herover c. 19 cm tørv og c. 3,7 m opfyld; ligeledes oplyste han, at der her tidligere havde været et vandløb, og at arealet var sumpet eng. Ud for Kongens Nytorv 8, 10 og 12 hævde morænelerets overflade sig til kote c. + 2, men sænkede sig ud for nr. 14 til kote 0.

Ved Gothersgade 13 lå lerets overflade i kote c. + 1,75, overlejret af c. 3,97 m lagdelt dynd og opfyld.

Ved hjørnet af Adelgade og Helsingørgade traf han fast bund i kote + 1,4, dækket af c. 30 cm tørv og 2,6 m opfyld. Han oplyste desuden, at der på den

største del af elektricitetsværkets grund tidligere har været en stor teglværksgrav. Ved en nyere udvidelse af værket nåede grundudgravningen ned til kridtalflejninger c. 5 m under terræn.

I 1940'erne er industribygningen på hjørnet af Gøthersgade og Borgergade indtil Landgreven, samt en del af Skt. Annæ Palæ I funderet på pæle på grund af dårlige bundforhold, og ved udgravningen for et garageanlæg under Landgreven i 1959 blev bunden af et opfyldt mosedrag iagttaget c. 3,1 m til 4,4 m under terræn, og det kunne konstateres, at mosen havde strakt sig langt ind under Borgergade og ind under St. Kongensgade mod Bredgade samt under den mellemliggende del af Dr. Tværgade.

Lignende forhold er konstateret mellem Bredgade og Store Strandstræde.

Det synes således som om det foran omtalte ret omfangsrige mosedrag står i forbindelse med den kysteng, der strækker sig fra den oprindelige kystlinie til omkring kote + 1, men som skjules af opfyldningslagene. Det bør tilføjes, at de hidtil gjorte iagttagelser må suppleres med endnu en række kendsgerninger, forinden en tilstrækkelig nøjagtig kortlægning kan ske, men en del kan tyde på, at den øvre grænse for mosedraget må ligge ret nær ved den litorinære kystlinie i kote c. 3,2.

Undersøgelser på linie med det anførte eksempel er sket i mange tilfælde, som det her vil føre for vidt at komme ind på.

Med hensyn til de tildækkede åløb, hvis vand nu ledes gennem rørledninger, er det således, at de gamle ålejer og de vedliggende engarealer i geologisk henseende er uforandrede, hvorfor regnvand, der fra det nuværende terræn trænger ned disse steder, vil søge at følge de gamle forbindelser ud mod havet.

På grundlag af opmålinger, udført i årene 1851-52, tegnet år 1883, er en stor del af de på oversigtskortet angivne engarealer indført.

De ligeledes viste terrænkurver angiver jordoverfladens højdeforhold, som de var, inden man indledte de store opfyldnings- og planeringsarbejder, der har udvisket de oprindelige konturer.

Det skyldes for en stor del H. U. Ramsing, at det har været muligt at nedfælde disse kurver som en helhed. Ved utallige målinger i terrænet har det vist sig, at hans oplysninger som oftest er meget nøjagtige.

Et oversigtskort som det her forelagte kan naturligvis kun bruges til en forholdsvis grov orientering og må selvsagt følges op af detailundersøgelser, når de enkelte opgaver skal løses.

Det må i denne forbindelse være naturligt at henlede opmærksomheden på, at Stadsingeniørens direktorat er i besiddelse af et omfattende borearkiv, og at det ved forespørgsel er oplyst, at man gerne stiller dettes oplysninger til rådighed.

Oversigtskortet skal ikke betragtes som et færdigt og udtømmende arbejde, idet der stadig dukker nyt materiale op, som burde undersøges og indtegnes.

Til slut skal tilføjes, at de over 2000 gamle drikkevandsbrønde, som er blevet samlet på karréplaner i mål 1:1000 på grundlag af professor, stadskonduktør Rawerts brandkort fra 1797-99, og major, stadskonduktør v. Schlegels målekortsblade fra 1827-29, der venligst har været stillet til rådighed af stadskonduktøren, ikke har kunnet indføres på det omtalte kort, selv om det nok var ønskeligt, idet kortets målestoksforhold er for lille til dette formål.

Når disse brønde nævnes i denne sammenhæng, skyldes det, at de i adskillige tilfælde har været til stor gene for udførelsen af funderingsarbejder, idet sikringen mod skred i jordlagene i og omkring dem har medført betydelige merudgifter til funderingerne.

Bekendtgørelse om gadenavne.

DK 711.7

I henhold til § 9 i lov af 14. december 1857 om gader, veje og vandløb i København, jfr. lov nr. 85 af 31. marts 1926, § 1, har kommunalbestyrelsen vedtaget dels at navngive nogle gader m. m., dels at frigøre visse navne, således som følger:

1) Forlængelsen af Christians Brygge langs havnen til den nye bro over Børsgraven benævnes:

Christians Brygge,

hvilket navn udvides til også at dække den nye parkeringsplads mellem kørebanen og kajen samt de øvrige frit tilgængelige arealer fra gaden i dens nye skikkelse.

For den sydvest for Slotsholmsgade beliggende ca. 135 m lange ældre strækning af Christians Brygge, som skal nedlægges, ophæves benævnelsen Christians Brygge, og for det lille gadestykke ved navn Christians Brygge mellem Privatbanken og Børsen ændres navnet til

Slotsholmsgade.

Navnet Slotsholmsgade som betegnelse for en gadestump øst for Privatbanken bortfalder, idet vedkommende gadestump indgår under betegnelsen Christians Brygge.